

EASTERN REVIEW 2013, t. 2

Wstęp

Drugi t. „Eastern Review” zawiera teksty przygotowane na kanwie międzynarodowej konferencji naukowej pt. *Europa Wschodnia w obliczu wyzwania modernizacji*, która odbywała się w dniach 26–27 listopada 2012 r. w Łodzi. Było to już dziewiąte cykliczne spotkanie uczonych i praktyków życia politycznego i społeczno-gospodarczego z Polski i zagranicy. Organizowane jest ono z inicjatywy Katedry Systemów Politycznych i Międzynarodowego Centrum Badań Wschodnioeuropejskich Uniwersytetu Łódzkiego, przy współpracy z Komisją Integracji Europejskiej Polskiej Akademii Nauk i Polskim Towarzystwem Nauk Politologicznych Oddział w Łodzi.

Niniejszy tom, podobnie jak i poprzedzająca go konferencja, zdominowane zostały przez krąg zagadnień dotyczących procesu modernizacji, odnoszącego się do szerokiego zbioru przemian związanych z uprzemysłowieniem, rozwoju oświaty, opieki medycznej, a także poszerzania zakresu uczestnictwa obywateli w życiu publicznym.

Wolfgang Zapf zauważa, że w naukach społecznych powszechnie akceptuje się fakt, iż termin „modernizacja” ma wielorakie znaczenie. Może być ona rozumiana jako: 1) historyczny proces industrializacji i rewolucji politycznych końca XVIII w., w wyniku którego w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej powstała niewielka grupa nowoczesnych społeczeństw; 2) szereg mniej lub bardziej udanych prób „dogonienia” przez kraje biedne i nierozwinięte państw zamożnych, będących liderami rozwoju; 3) wysiłki podejmowane przez społeczeństwa nowoczesne w celu poradzenia sobie – za pośrednictwem innowacji i reform – z narosłymi problemami natury wewnętrznej, a w jeszcze większym stopniu z wyzwaniami, jakie rodzi zmieniające się gwałtownie się środowisko międzynarodowe pod wpływem procesów globalizacji¹. W ujęciu W. Zapfa społeczeństwo nowoczesne cechuje się: obecnością mechanizmów inkluzji, pluralizmem, poszanowaniem dla odmienności, zdolnością do stałego podnoszenia zasobności jego członków, a także demokracją rywalizacyjną, gospodarką rynkową, zjawiskiem konsumpcji masowej i elementami państwa dobrobytu.

¹ W. Zapf, *Modernization Theory – and the Non-Western World*, Juni 2004, <http://bibliothek.wzb.eu/pdf/2004/p04-003.pdf> [02.11.2011].

Modernizacja jest więc pojęciem dyskursywnym, a jej rozumienie ulegało ewolucji w czasie. W latach 50. i 60. XX w. podejście do modernizacji zasa- dzało się na zachodnim – a w szczególności na amerykańskim – modelu rozwo- ju systemu politycznego i społeczno-gospodarczego, który rekomendowany był państwom rozwijającym się. Łączył on rozwój polityczny ze wzrostem gospo- darczym, społeczną mobilizację z kulturową racjonalizacją, psychologiczną mo- bilizację z międzynarodową transformacją. Idee te zazwyczaj nie doczekały się realizacji w państwach, do których były adresowane, ponieważ docelowy wzór przemian nie przystawał zwykle do warunków panujących w państwach rozwija- jących się.

W ramach trzeciej fali demokratyzacji mamy do czynienia z rosnącą liczbą państw, wstępujących na drogę ku demokracji, które jednak nie zamierzają kopio- wać zachodnich wzorców kulturowych, tworząc własne rozwiązania systemowe, niekiedy jednak bardzo odległe od znanych nam wzorców. Systemy polityczne tych państw są dla współczesnych politologów znakomitym polem badawczym; jednakże pełnym pułapek wynikających z braku możliwości wykorzystania do- tychczasowego instrumentarium badawczego, a niekiedy pogłębionej wiedzy o procesach zachodzących w tych systemach.

Z punktu widzenia ewolucji dyskursu modernizacyjnego należy przywołać pojawiający się w niej wątek zależności pomiędzy modernizacją polityczną (ro- zumianą jaką demokratyzacją) a modernizacją gospodarczą. Władimir Gelman, analizując wspomniany wątek, wskazuje, że modernizacja gospodarcza nigdy nie była punktem spornym z punktu widzenia rozważań nad rozwojem społeczeństw. Tego samego nie dało się jednak powiedzieć o modernizacji politycznej. Problem związków pomiędzy modernizacją gospodarczą a polityczną doprowadził, zda- niem W. Gelmana, do wykształcenia się dwóch przeciwstawnych stanowisk: „li- beralnego” i „konserwatywnego”².

Zwolennicy podejścia „liberalnego” wspierali koncepcję Seymoura Lipseta, głoszącego, iż wzrost gospodarczy powiązany jest z demokratyzacją (im zasob- niejsze społeczeństwo, tym większe szanse, że utrzyma się w nim demokracja), a także, że istnieją obustronne zależności między polityczną i społeczno-gospo- darczą modernizacją (zamożniejsze społeczności cieszą się wyższym poziomem edukacji, postępują w nich procesy urbanizacji, mają większą klasę średnią i ce- chują się mniejszymi dysproporcjami w standardzie życia ich członków, którzy zarazem są bardziej mobilni, niż ma to miejsce w przypadku biedniejszych spo- łeczności). Wspomniane czynniki sprzyjają powstawaniu i właściwemu funkcjo- nowaniu instytucji demokratycznych.

„Konserwatyści” podnosili problem negatywnych skutków modernizacji po- litycznej z punktu widzenia realizacji i powodzenia modernizacji gospodarczej. Samuel Huntington w *Porządku politycznym w zmieniających się społeczeń-*

² В. Гельман, *Типик авторитарной модернизации*, „Pro et Contra” 2009, т. 13, No. 5–6.

stwach pisał, że o ile rację mieli ci teoretycy modernizacji, którzy wskazywali, iż rozwój gospodarczy generuje istotne przemiany społeczne, ale mylili się co do tego, że mają one łagodny i progresywny charakter. Sytuacja jest diametralnie odmienna. Modernizujące się społeczeństwa cierpią z powodu dramatycznych przemian społecznych, które mają często gwałtowny przebieg. Pozytywne rezultaty modernizacji społeczno-gospodarczej zależą od wykształcenia się skutecznych instytucji politycznych, zdolnych do kontrolowania i zarządzania tymi gwałtownymi procesami, reagowania na sytuacje kryzysowe, minimalizowania przypadków niekontrolowanego uczestnictwa w nich społeczeństwa i poszczególnych grup społecznych, uznawanych przez S. Huntingtona za groźne z punktu widzenia powodzenia modernizacji. Budowa takich instytucji jest niestety zadaniem złożonym i czasochłonnym³.

Transformacja społeczno-gospodarcza i polityczna w Europie Środkowo-Wschodniej nosząca nazwę potrójnej a czasami i poczwórnej tranzycji zakończyła się sukcesem, choć liczne autorytety w dziedzinie nauk społecznych, odmawiały jej szans powodzenia. Na przykład Adam Przeworski twierdził, że reformy rynkowe i demokratyzacja nie mogą odbywać się w tym samym czasie. Podobne stanowisko zajmował Claus Offe, którego niepokoiła okoliczność równoczesnej realizacji w Europie Środkowo-Wschodniej procesów politycznych, gospodarczych i państwowotwórczych. W Europie Zachodniej trwały one latami i następowały po sobie w porządku: państwo – kapitalizm – demokracja⁴.

W pierwszym dziesięcioleciu XXI w. dyskurs modernizacyjny zaczął zmieierać – zgodnie z paradygmatem „końca historii” – w kierunku rozważań nad perspektywami konsolidacji demokracji liberalnej w państwach takich jak Chiny, Rosja, w których gospodarka rynkowa koegzystuje z autorytaryzmem. Zdaniem politologów wieszczących nieuchronny kres hybryd autorytarno-wolnorynkowych istnieją głębokie sprzeczności pomiędzy autorytaryzmem a wolnym rynkiem. Są one zauważalne we współczesnych wolnorynkowych autokracjach i prędkiej czy później doprowadzą do ich politycznej liberalizacji. Nie istnieje żadna reguła określająca, kiedy nastąpi polityczna liberalizacja w odpowiedzi na transformację społeczno-gospodarczą. Kapitalizm bowiem tworzy podwaliny pod demokrację liberalną, ale moment, w którym rozpoczynają się zmiany prodemokratyczne, jest trudny do zdefiniowania i w każdym kraju może posiadać inne oblicze (formy). Proces transformacji może trwać latami, w międzyczasie może być przerywany i ponownie inicjowany.

³ S.P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, 1968.

⁴ A. Przeworski, *Democracy and the Market: Political and Economics Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge 1991; M. McFaul, *Odwrót rosyjskiego liberalizmu*, [w:] *Imperium Putina*, Warszawa 2007, s. 46; C. Offe, *Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe*, „Social Research”, findarticles.com/p/articles/mi_m2267/is_3_71/ai_n6364142/ [11.09.2011].

Europa Wschodnia u progu lat 90. stanęła przed wyzwaniem modernizacji w powiązaniu z procesami transformacji systemowej. W wielu przypadkach miała ona potrójny charakter (transformacja polityczna, gospodarcza, państwowotwórcza), a nawet poczwórny charakter, jeśli wziąć pod uwagę konieczność budowy instytucji nowoczesnego państwa i narodu politycznego w takich państwach, jak Białoruś, Mołdowa, Ukraina. Modernizacja w tych państwach regionu nie może być utożsamiana z klasyczną modernizacją dokonującą się w zacofanych i agrarnych społeczeństwach. Ma ona wyraźnie okcydentalistyczny charakter, co wiąże się z chęcią integracji znacznej części państw regionu ze wspólnotą europejską i euro-atlantycką. Nie wszystkie państwa tego obszaru podjęły takiego wyzwania, inne nie deklarują swego europejskiego powołania i nie zamierzają w związku z tym jej przeprowadzać.

Niniejszy t. został poświęcony niezwykle aktualnemu nurtowi rozważań nad pojęciem modernizacji i jej ewolucją w państwach regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Autorzy zamieszczonych artykułów analizują problematykę modernizacji w szerokim spektrum problemowym, co jest całkowicie zrozumiałe, biorąc pod uwagę złożoność pojęcia modernizacji, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki Rosji. Pomysły modernizacyjne pojawiły się w Rosji w odpowiedzi na globalny kryzys gospodarczy – w tym sensie modernizację można tu traktować jako swoistą „ucieczkę do przodu” ze strony władz państwa. Projekty modernizacyjne w Rosji wychodzą od gremiów rządzących, które uważają, że niezbędne jest jej tzw. pchnięcie modernizacyjne, by wzmacniała swą pozycję na arenie międzynarodowej. Należy sądzić, że w tym państwie modernizacja będzie długoletnim procesem, wymagającym zaangażowania nie tylko ze strony elit, ale także zmian w świadomości społecznej i jak najszerzego poparcia ze strony społeczeństwa. Zasadne jest pytanie, czy Rosjanie są na to gotowi. W przypadku Rosji, biorąc pod uwagę kwestie jej potencjału i możliwości wykorzystania, możemy założyć, iż możliwy do realizacji nie jest otwarty model modernizacji, wymagający znaczącego poziomu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i poziomu demokratyzacji, a model wybranych agend modernizacji, w którym inicjatywa modernizacji jest po stronie elit, z wykorzystaniem zasobów silnie zbiurokratyzowanego państwa. W Rosji mamy też do czynienia z trzema obszarami modernizacji: na poziomie wewnętrznym, związanym z tworzeniem mechanizmów zarządzania państwem; modernizacji społeczno-kulturowej utożsamianej w największym stopniu z europeizacją, wreszcie trzeci obszar modernizacji naukowo-technologicznej odnoszącej się do zwiększenia roli Rosji w stosunkach globalnych – ucieczka od peryferyzacji. Wszystkie obszary tego procesu powinny być realizowane równolegle.

J. Tarasow w opracowaniu *Zasada innowacyjności jako środek modernizacji systemu politycznego* analizuje obiektywne przesłanki konieczności podjęcia i realizacji innowacyjnego modelu rozwoju rosyjskiego społeczeństwa, a także jego znaczenie, treść i kierunki. Autor zwraca uwagę na konieczność uwzględnienia na obecnym etapie modernizacji Rosji historycznych doświadczeń, związanych

z rozziwem między deklaracjami a działaniami, pospiesznie podejmowanymi decyzjami, nieprzemyślanymi ideami, koncepcjami w trakcie poprzednich działań modernizacyjnych, które to wyrządziły materialne, polityczne, społeczne i psychologiczne szkody rosyjskiemu społeczeństwu. Tarasow pisze także o polityczno-organizacyjnych fundamentach w odniesieniu do innowacyjnego rozwoju państwa, które mają zapewnić jego efektywną modernizację.

I. Wasilenko, L. Titarenko i M. Abassy w *Analizie porównawczej wartości politycznych w procesie modernizacji Rosji, Białorusi i Polski*, podejmują problematykę wpływu wartości politycznych na procesy modernizacyjne w Rosji, Białorusi i Polsce. Autorki zwracają uwagę, że system wartości – w tym także ten funkcjonujący na płaszczyźnie politycznej – wywiera istotny wpływ na proces przeobrażeń o charakterze modernizacyjnym. Jednocześnie podkreślają, że w trakcie procesu modernizacji, w świadomości zbiorowej społeczeństw, które jej podlegają, również zachodzą istotne zmiany w odniesieniu do wyznawanego systemu wartości. Zależność pomiędzy modernizacją a transformacją systemu wartości jest więc obustronna. Związek ten jest obserwowany we wszystkich analizowanych państwach regionu Europy Środkowej i Wschodniej.

N. Kanatnikow koncentruje uwagę czytelników w artykule *Megapolis: Wymiana doświadczeń w zakresie rozwoju innowacyjnego* na problemie modernizacji zadania zarządzania wielkimi miastami i w całym na fenomen megapolis, które to w połączeniu z funkcją rozwoju innowacyjnego i będąc centralną częścią światowej i narodowej gospodarki, a także przestrzeni społecznej i politycznej, realizuje takie inne istotne funkcje jak: administracyjno-rządzące, organizacyjno-instytucjonalne, usługowe, społeczno-kulturalne, integracyjne, komunikacyjno-informacyjne, przestrzenno-organizacyjne.

I. Batanina, A. Ławrikowa i O. Szumiłowa w artykule pt. *Modernizacja samorządu terytorialnego w Rosji jako czynnik rozwoju aktywności obywatelskiej* piszą o wpływie procesu samoorganizacji lokalnych wspólnot na wybór form, metod i instrumentów oddziaływania społeczeństwa obywatelskiego na kształtowanie się procesu decyzyjnego na poziomie lokalnym w Rosji, w oparciu o wyniki rozległego projektu socjologicznego.

J. Łopatyński w artykule *Rozwój sektora rolnego Ukrainy: poszukiwania nowoczesnych rozwiązań* poddaje analizie problem modernizacji ukraińskiego rolnictwa. Procesy transformacyjne w Ukrainie, są jego zdaniem dalekie od zakończenia, chociaż gospodarka ukraińska uzyskała status rynkowej, w praktyce wciąż znajduje się w fazie tranzycji, co pociąga za sobą konieczność dalszych badań procesów rynkowych nie tylko w wymiarze teoretycznym ale także praktycznym z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych sektorów gospodarki, w tym także sektora rolnego. Autor artykułu wskazuje, że w Ukrainie wciąż brak jest instytucjonalnych podstaw rozwoju sektora rolnego, zaś producentom rolnym brakuje kapitału. W związku z tym jednym z kluczowych zadań dalszego rozwoju sektora rolnego jest wybór modelu i kierunku jego modernizacji. W ramach

poszukiwań najbardziej optymalnych kierunków jego modernizacji wymienia się w artykule: zasadę samoorganizacji i stymulowanie jego rozwoju z zewnątrz. Nie powinno się jednak ono ograniczać jedynie do działań ze strony państwa. Kluczową rolę autor artykułu przypisuje organizacjom społecznym i strukturom branżowym, od których wysiłków oczekuje się stworzenie solidnych podstaw instytucjonalnych modernizacji sektora rolnego.

O. Szerbaniuk kontynuuje wątek modernizacji ukraińskiego systemu politycznego w artykule *Modernizacja ukraińskiego ustawodawstwa jako czynnik stabilności i rozwoju państwa i społeczeństwa*. Podejmuje problematykę reformy konstytucyjnej i ustawodawstwa narodowego mającej miejsce w roku 2012 w kontekście fenomenu suwerenności narodowej i ludowładztwa, z uwzględnieniem mechanizmów jej realizacji i metodologii podejmowanych działań.

M. Cudak-Niewiadomska wprowadza czytelnika w realia polskiej modernizacji w opracowaniu *Udział kobiet w procesie modernizacyjnym państwa. Wybrane zagadnienia dotyczące większej reprezentacji kobiet w organach kolegialnych w latach 2002–2010 na przykładzie Rady Miejskiej w Łodzi*. Analizuje w nim problem reprezentatywności kobiet w procesie modernizacyjnym państwa, na przykładzie Rady Miejskiej w Łodzi. Autorka artykułu formułuje tezę, że niska partycypacja kobiet w obszarze polityki bez dalszych zmian legislacyjnych nie ulegnie zmianie. Nie wystarczą jej zdaniem jedynie zapisy kwotowe. Potrzebne są także zmiany w świadomości samych wyborców, iż kobiety sprawdzają się także w tej dziedzinie i warto na nie zagłosować. Zwiększenie udziału kobiet w procesie modernizacyjnym państwa byłoby – w ujęciu autorki – sprawiedliwym sposobem zmniejszenia dyskryminacji kobiet w życiu publicznym i przyczyni się do większej równości płci w Polsce, a także do pogłębienia demokratyzacji życia we władzach samorządowych.

Alicja Stępień-Kuczyńska

Michał Słowikowski

Вступление

Второй том „Eastern Review” содержит статьи, подготовленные на основе материалов научной конференции «Восточная Европа перед лицом модернизации», которая состоялась 26–27 ноября 2012 года в Лодзи. Это была уже девятая из регулярных встреч ученых и практиков из сферы политической и общественно-экономической жизни Польши и зарубежных стран. Встречи организуются по инициативе Кафедры политических систем и Международного центра исследований Восточной Европы Лодзинского университета в сотрудничестве с Комиссией Европейской интеграции Польской Академии наук и Лодзинским отделением Польского общества политологических наук.

В настоящем томе, как и в материалах конференции, доминирует круг проблем, касающихся процесса модернизации, к которому относится широкий спектр перемен, связанных с промышленным развитием, развитием образования, здравоохранения, а также расширением участия граждан в публичной жизни.

Вольфганг Запф отмечает, что общественные науки повсеместно принимают тот факт, что термин *модернизация* имеет многостороннее значение. Его можно рассматривать как: 1) исторический процесс индустриализации и политических революций конца XVIII века, в результате которого в Западной Европе и Северной Америке возникла группа современных обществ; 2) ряд событий, а также более или менее удачных попыток бедных и развивающихся стран „догнать” государства с более высоким благосостоянием, являющиеся лидерами в подобного рода развитии; 3) усилия, предпринимаемые современными обществами, посредством реформ и инноваций, с целью решения внутренних проблем, и, в еще большей степени, решения проблем, которые возникают в процессе неуклонного развития международной среды под воздействием процессов глобализации¹.

Согласно взглядам В. Запфа, современное общество характеризуется наличием механизмов инклюзии, плюрализмом, уважением по отношению

¹ W. Zapf, *Modernization Theory – and the Non-Western World*, Juni 2004, <http://bibliothek.wzb.eu/pdf/2004/p04-003.pdf> [02.11.2011].

к различиям, способностью постоянного повышения благосостояния его членов, а также консенсуальной демократией, рыночной экономикой, явлением массового потребительства и элементами социального государства (государства-опекуна).

Модернизация, в связи с этим, является понятием дискурсивным, его понимание изменялось с течением времени. В 50-х и 60-х годах XX века подход к *модернизации* основывался на западной, а точнее американской, модели развития политической и общественно-экономической систем, которая была рекомендована развивающимся государствам. Эта модель совмещала в себе политическое развитие с экономическим ростом, общественную мобилизацию с культурной рационализацией, психологическую мобилизацию с международной трансформацией. Идеи эти обычно не находили реализации в государствах которым были адресованы, в связи с тем, что целенаправленный образец не мог быть применен в условиях, функционирующих в развивающихся странах.

В рамках третьей волны демократизации мы имеем дело с возрастающим числом государств, становящихся на путь демократии, которые, однако, не планируют копировать западные культурные образцы, создавая и используя собственные системные особенности, иногда совершенно отходящие от известных нам демократических образцов. Политические системы таких государств являются отличным материалом для исследований политологами, однако, таят в себе определенного рода проблемы, связанные с отсутствием возможности использования исследовательского инструментария, который применялся ранее, а иногда, с отсутствием углубленных знаний о процессах, происходящих в данных системах.

С точки зрения эволюции размышлений о модернизации, необходимо было бы рассмотреть появляющееся в нем явление зависимости между политической модернизацией (понимаемой как демократизация) и экономической модернизацией. Владимир Гельман, анализируя данное явление, указывает на то, что экономическая модернизация никогда не была явлением спорным с точки зрения размышлений о модернизационном развитии общества. Нельзя, однако, утверждать то же самое по отношению к модернизации политической. Проблема связей между модернизацией экономической и модернизацией политической привела, по мнению В. Гельмана, к возникновению двух противопоставляемых друг другу концепций, различающихся отношением к взаимной зависимости политической и экономической модернизации: „либеральная” и „консервативная”².

Сторонники „либеральной” концепции поддерживали взгляды Сеймура Липсета, который был уверен, что экономический рост связан с демократизацией (чем богаче общество, тем больше вероятность, что демократия в нем

² В. Гельман, *Тупик авторитарной модернизации*, „Pro et Contra” 2009, т. 13, No. 5–6.

„приживется”), а также, что существуют двухсторонние связи между политической модернизацией и модернизацией социально-экономической (более богатое общество характеризуется более высоким уровнем образования, в таких обществах протекают процессы урбанизации, имеется более обширный средний класс и характеризуются они меньшей диспропорцией уровня жизни членов такого общества, которые в свою очередь являются более мобильными, нежели члены менее благополучного общества). Указанные факторы способствуют правильному функционированию демократических институтов.

„Консерваторы” поднимали проблему негативных последствий политической модернизации с точки зрения реализации и успеха модернизации экономической. Самюэль Хантингтон в *Политическом порядке в изменяющихся обществах* писал, что правы были те теоретики модернизации, которые высказывали убеждение, что экономическое развитие генерируют значительные общественные изменения, однако, ошибались относительно того, что такие перемены имеют прогрессивный мягкий характер. Ситуация диаметрально противоположна. Общество, находящееся в процессе модернизации, подвержено „драматическим” общественным переменам, которые часто приобретают непредсказуемый характер. Успех общественно-экономической модернизации зависит от образования продуктивных политических институтов, способных контролировать и управлять этими непредсказуемыми процессами, реагировать на кризисные ситуации, минимизировать случаи неконтролируемого участия в этих процессах общества и отдельных общественных групп, которые, по мнению С. Хантингтона, являются угрозой успешности процесса модернизации. Создание указанных институтов является, к сожалению, процессом долгим и трудоемким³.

Общественно-экономическая и политическая трансформация в Центральной и Восточной Европе, которую называют тройным, и иногда четвертным транзитом, закончилась успешно, хотя многие авторитетные ученые в области общественных наук, не предвидели шансов на успех. Например, Адам Пшеворски утверждал, что рыночные реформы и демократизация не могут проходить параллельно, в одно и то же время. Похожего мнения придерживался Клаус Оффе, который высказывал озабоченность обстоятельством одновременной реализации в Центральной и Восточной Европе политических, экономических и государствообразующих процессов. В Западной Европе эти процессы длились годами и реализовывались по порядку: государство-капитализм-демократия⁴.

³ S.P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, 1968.

⁴ A. Przeworski, *Democracy and the Market: Political and Economics Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge 1991; M. McFaul, *Odwrót rosyjskiego liberalizmu*, [в:] *Imperium Putina*, Warszawa 2007, с. 46; C. Offe, *Capitalism by democratic design? Democratic theory*

В первом десятилетии XXI века модернизационный дискурс, согласно парадигме „конца истории”, стал тяготеть к размышлениям над перспективой консолидации либеральной демократии в таких странах как Китай и Россия, в которых рыночная экономика сосуществует с авторитаризмом.

По мнению политологов, предрекающих неуклонный конец гибридов свободного рынка и автократии, существуют глубокие противоречия между авторитаризмом и свободным рынком. Заметить их можно в современных автократиях со свободным рынком, и рано или поздно они приведут к политической либерализации этих стран. Не существует правила, способного определить время наступления политической либерализации в результате общественно-экономической трансформации. Капитализм в связи с этим создает фундамент демократии, однако, невозможно предвидеть начала продемократической трансформации, более того в каждой стране такие перемены могут приобретать различные формы. Процесс трансформации может длиться годами, может прерываться и инициироваться вновь.

Восточная Европа на пороге 90-х годов оказалась перед проблемой модернизации вместе с процессами системной трансформации. Во многих случаях эти процессы имели тройной характер (политическая, экономическая и государствообразующая трансформация), а иногда и четвертной, если брать во внимание необходимость построения политических институтов современного государства и народа в таких странах как Беларусь, Молдова, Украина. Процессы модернизации, протекающие в этих странах, нельзя приравнивать к модернизации в отстающих и аграрных обществах. Она имеет выраженный прозападный характер, что связано с желанием интеграции значительной части стран региона с европейским и евро-атлантическим сообществом. Не все, однако, государства рассматриваемого региона включились в процессы модернизации, как и не все декларируют свои прозападные настроения и не инициируют, в связи с этим, прозападных модернизационных процессов.

Целью настоящего тома является включение в необычайно актуальное направление размышлений над понятием модернизации и эволюцией модернизации в государствах Центральной и Восточной Европы. Авторы работ, публикуемых в настоящем издании, анализируют широкий спектр проблем модернизации, что абсолютно естественно, учитывая сложность понятия модернизации, с уделением особого внимания специфике этого процесса в России. Модернизационные идеи появились в России в связи с глобальным экономическим кризисом – в этом смысле модернизацию можно понимать как своеобразный «побег от кризиса» со стороны российской власти. Модернизационные проекты в России исходят от органов власти, представители

которой убеждены, что для укрепления своих позиций на международной арене им необходим „модернизационный толчок”. Полагаем, что в России модернизация будет многолетним процессом, для которого необходимы участие не только элит, но также перемены в общественном сознании и как можно более широкая поддержка модернизационных инициатив со стороны общества. Фундаментальным вопросом является, готовы ли россияне к этому. В случае с Россией, принимая во внимание ее потенциал и возможность его использования, можно предположить, что реализовать возможно не открытую модель модернизации, требующую значительного уровня развития гражданского общества и уровня демократизации, а модель избранных аспектов модернизации, в которой инициатива исходит от правящих элит, с использованием возможностей и инструментов высоко забюрократизированного государства. В России мы также имеем дело с тремя уровнями модернизации: на внутреннем уровне, связанным с созданием механизмов управления государством; модернизация общественно-культурная, в большой мере ассоциирующаяся с европеизацией, и, наконец, третий уровень – научно-техническая модернизация, относящаяся к увеличению роли России в глобальных отношениях – попытка избежать периферизации. На всех уровнях процесс модернизации должен проходить одновременно.

Ю. Тарасов в работе *Принцип инновационности как средство модернизации системы* анализирует объективные предпосылки необходимости инициации и реализации инновационной модели развития российского общества, а также ее значение, содержание и направление. Автор обращает внимание на необходимость принятия во внимание на настоящем этапе модернизации России исторического опыта, связанного с расхождением между словами и действием, поспешным принятием решений, непродуманными идеями, концепциями в ходе предыдущих модернизационных инициатив, которые привели к материальному, политическому, социальному и психологическому ущербу для российского общества. Тарасов пишет также о политическо-организационных основах по отношению к инновационному развитию государства, которые должны обеспечить его эффективную модернизацию.

И. Василенко, Л. Титаренко и М. Эбасси в *Сравнительном анализе политических ценностей в процессе модернизации России, Беларуси и Польши*, поднимают проблемы влияния политических ценностей на процессы модернизации в России, Беларуси и Польше. Авторы обращают внимание на то, что система ценностей, в том числе функционирующая в сфере политики, оказывает значительное влияние на процесс преобразований модернизационного характера. В то же время, отмечается в статье, в процессе модернизации общественное сознание общества, которое ей подвержено, также претерпевает значительные перемены, касающиеся функционирующей системы ценностей. Зависимость между модернизацией и трансформацией

системы ценностей является, в связи с этим, двухсторонней. Такая связь наблюдается во всех исследуемых государствах Центральной и Восточной Европы.

Н. Канатников в статье *Мегаполис: Обмен опытом в инновационном развитии* обращает внимание читателей проблемы модернизации задания управления большими городами и в целом на феномен мегаполиса, который при объединении с функцией инновационного развития, будучи центральной частью мировой и национальной экономики, а также социального и политического пространства, реализует такие важные функции как: административно-управленческая, организационно-институциональная, функция сервиса, социально-культурная, интеграционная, коммуникативно-информационная, пространственно-организационная.

И. Батанина, А. Лаврикова и О. Шумилова в статье *Модернизация местного самоуправления в России как фактор развития гражданской активности* пишут о влиянии процесса самоорганизации локальных сообществ на избрание форм, методов и инструментов воздействия гражданского общества на формирование процесса принятия решений на локальном уровне в России, на основании обширного социологического проекта.

Ю. Лопатинский в статье *Развитие аграрного сектора Украины: поиск современных решений* подвергает анализу проблему модернизации сельского хозяйства Украины. Трансформационные процессы в Украине являются, по его мнению, далекими от завершения. Хотя украинская экономика получила статус рыночной, на практике, однако, она все еще находится в фазе транзита, что влечет за собой необходимость дальнейших исследований рыночных процессов не только на теоретическом уровне, но также практическом с учетом специфики отдельных секторов экономики, в том числе сельского хозяйства. Автор статьи указывает на то, что в Украине все еще отсутствуют институциональные основы развития аграрного сектора, кроме того сельскохозяйственным производителям не хватает капитала. В связи с этим, одним из ключевых заданий дальнейшего развития аграрного сектора является выбор модели и направления модернизации. В рамках поиска наиболее оптимального направления его модернизации в статье называется „принцип самоорганизации и стимулирование его развития извне”. Однако стимулирование не должно ограничиваться только деятельностью со стороны государства. Ключевую роль автор придает общественным организациям и отраслевым структурам, от деятельности которых ожидается создание солидных институциональных основ модернизации аграрного сектора.

О. Щербанюк продолжает тему модернизации украинской политической системы в статье *Модернизация украинского законодательства как фактор стабильности и развития государства и общества*. Автор поднимает проблематику конституционной реформы и реформы национального

законодательства, которое имело место в 2012 году в контексте феномена народного суверенитета и народовластия с учетом механизмов и методологии ее реализации.

М. Невядомска-Цудак знакомит читателя с реалиями польской модернизации в работе *Участие женщин в процессе модернизации государства. Избранные аспекты, касающиеся представительства женщин в коллегиальных органах в 2002–2010 гг. на примере Городского Совета г. Лодзи*. В статье анализируется проблема представительства женщин в процессе модернизации государства на примере Городского Совета г. Лодзи. Автор статьи формулирует тезис о том, что низкий уровень участия женщин в политическом процессе не изменится без определенных перемен на законодательном уровне. По ее мнению, квоты для женщин недостаточны. Необходимы перемены в сознании самих избирателей, осознание, что женщины не уступают мужчинам в сфере политики и стоит также за них голосовать. Рост участия женщин в процессе модернизации государства был бы, по мнению автора, справедливым методом снижения дискриминации женщин в общественной жизни и повлиял бы на равноправие полов в Польше, а также на углубление демократизации местных властей.

Алиция Стемпень-Кучинска
Михал Словиговски